

ENDOKRIN KASALLIKLARDA HAMSHIRALIK PARVARISHI.

Turg'unova Surayyo Abdullaxon qizi

2-Son Namangan Abu Ali ibn Sino nomidagi Jamoat salomatligi texnikumi

Hamshiralik ishi kafedrasi bosh o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada endokrin tizim kasalliklarida hamshiralik parvarishining o'рни, mazmuni va ahamiyati yoritiladi. Endokrin kasalliklar, jumladan qandli diabet, qalqonsimon bez kasalliklari, buyrak usti bezlari va gipofiz faoliyati buzilishlarida hamshiralik parvarishining asosiy yo'nalishlari tahlil qilinadi. Hamshiralik parvarishining bemor holatini barqarorlashtirish, asoratlarning oldini olish, hayot sifatini yaxshilashdagi roli ilmiy asosda bayon etiladi. Shuningdek, zamonaviy hamshiralik yondashuvlari va ularning klinik amaliyotdagi samaradorligi muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: Endokrin tizim, hamshiralik parvarishi, qandli diabet, gormonal buzilishlar, qalqonsimon bez, insulin terapiyasi, bemor parvarishi, profilaktika.

Endokrin tizim inson organizmining muhim regulyator tizimlaridan biri bo'lib, gormonlar orqali metabolizm, o'sish, rivojlanish va moslashuv jarayonlarini boshqaradi. Endokrin bezlar faoliyatining buzilishi turli surunkali va o'tkir kasalliklarning rivojlanishiga olib keladi. Bugungi kunda endokrin kasalliklar butun dunyo bo'yicha keng tarqalgan bo'lib, ularning ichida qandli diabet, qalqonsimon bez kasalliklari, semirish va metabolik sindrom yetakchi o'rin tutadi.

Endokrin kasalliklarni davolash jarayonida shifokor bilan bir qatorda hamshiralarning roli juda muhimdir. Hamshiralik parvarishi bemorning kundalik holatini nazorat qilish, dori vositalarini to'g'ri qo'llash, parhez va turmush tarziga rioya etilishini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli endokrin

kasalliklarda hamshiralik parvarishining ilmiy va amaliy asoslarini o'rganish dolzarb masala hisoblanadi.

Endokrin tizim gormonlar orqali butun organizmni boshqaradi. Bu tizimdagi buzilishlar surunkali kasalliklarga olib keladi, ular ko'pincha umrbod davolash va kuzatuv talab qiladi. Hamshira bemorning hayot sifatini yaxshilash, asoratlarni oldini olish, o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalarini shakllantirish va favqulodda holatlarda to'g'ri harakat qilishni o'rgatishda markaziy rol o'ynaydi.

Hamshiralik parvarishi jarayoni ADPIE modeli bo'yicha amalga oshiriladi:

Assessment (baholash) → Diagnosis (hamshiralik diagnozi) → Planning (reja) → Implementation (amalga oshirish) → Evaluation (baholash).

Qandli diabet (1- va 2-tur)

Hamshiralik baholashi:

- Qon shakar darajasi (och qoringa, ovqatdan keyin, HbA1c), vazn, BMI, qon bosimi, oyoq holati, ko'rish, buyrak funksiyasi, nevrologik holat.

- Bemorning ovqatlanish odatlari, jismoniy faolligi, dori qabul qilish tartibi, gipoglikemiya tarixi.

Asosiy hamshiralik diagnostikalar:

- Oziqlanish bilan bog'liq muammo (ortiqcha yoki yetishmovchilik).

- Infeksiya xavfi (oyoq yaralari).

- Bilim etishmasligi (o'z-o'zini nazorat qilish).

- Gipoglikemiya / giperglikemiya xavfi.

Parvarish rejasi va amallari:

1. Har kuni 4–7 marta glukometr bilan qon shakarini o'lchashni o'rgatish (maqsad: och qoringa 4,4–7,2 mmol/l, ovqatdan keyin <10 mmol/l).

2. Insulin yoki tabletkalarni to'g'ri texnikada kiritish (doza, joy almashishi, saqlash).

3. Gipoglikemiya belgilari (terlash, titroq, ochlik, asabiylashish) va chorasi: 15 g tez uglevod (shakar, meva sharbati) → 15 daqiqadan keyin qayta o'lchash.

4. Oyoq parvarishi: har kuni iliq suvda yuvish, namlamaslik, qattiq poyabzal kiyish, har kuni yaralar bor-yo'qligini tekshirish.

5. Dieta: uglevodlarni hisoblash (karb hisoblagich), glykemik indeksni hisobga olish.

6. Har 3–6 oyda oftalmolog, nefrolog, podiatr ko'rigi.

7. Bemor va oilasiga "Diabet pasporti" berish.

Natija mezonlari: bemor mustaqil ravishda qon shakarini o'lchay oladi, gipoglikemiyani to'g'ri bartaraf qiladi, oyoq yarasi paydo bo'lmaydi.

Qalqonsimon bez kasalliklari

Hipotireoz

Belgilari: letargiya, vazn ortishi, sovuqqa sezuvchanlik, ich qotishi, teri qurishi, soch to'kilishi, depressiya.

Davolash: levotiroksin (Euthyrox, L-tiroksin) ertalab och qoringa.

Hamshiralik parvarishi:

- Dori qabul qilish vaqtini (ertalab, ovqatdan 30–60 daqiqa oldin) o'rgatish.
- Har 6–8 haftada TSH darajasini nazorat qilish.
- Ich qotishi oldini olish: ko'p suyuqlik, tola, jismoniy harakat.
- Sovuq muhitdan saqlanish, issiq kiyim.
- Depressiya belgilari bo'lsa psixologga yo'naltirish.

Hipertireoz (tireotoksikoz)

Belgilari: yurak urishi tezlashishi, vazn tushishi, asabiylashish, titroq, issiqqa sezuvchanlik, ekzoftalm (ko'z chiqishi).

Davolash: merkazolil, propitsil, radioaktiv yod, ba'zan jarrohlik.

Hamshiralik parvarishi:

- Yurak ritmi va qon bosimini har 4 soatda monitoring qilish.
- Tinch muhit yaratish, tinchlantiruvchi choylar.

- Ko‘z parvarishi: ko‘z tomchilari, quyoshdan himoya ko‘zoynak, boshni yuqori holatda tutish.

- Ovqatlanish: yuqori kaloriyali, oqsilli ovqat, tez-tez kichik porsiyalar.

- Merkazolil qabul qilganda agranulotsitoz belgilari (og‘iz yaralari, isitma) haqida ogohlantirish.

Buyrak usti bezlari kasalliklari

Addison kasalligi (birlamchi buyrak usti yetishmovchiligi)

Belgilari: kuchli zaiflik, past qon bosimi, teri pigmentatsiyasi, tuz istagi, vazn tushishi.

Davolash: gidrokortizon + fludrokortizon umrbod.

Hamshiralik parvarishi:

- “Addison krizi” belgilari (qusish, diareya, past qon bosimi, ongni yo‘qotish) va chorasi: darhol 100 mg gidrokortizon v/i + shifoxonaga yotqizish.

- Stress holatida (infeksiya, jarrohlik, emotsional stress) dozani 2–3 baravar oshirish.

- Har kuni ertalab $\frac{1}{2}$ dozani, tushdan keyin $\frac{1}{2}$ dozani qabul qilish.

- Suv-tuz balansini nazorat qilish, ko‘p tuzli ovqat.

Cushing sindromi (ortiqcha kortizol)

Belgilari: “oy yuz”, vazn ortishi (qorin, bo‘yin), striae, gipertenziya, osteoporoz, infeksiyalarga moyillik.

Davolash: jarrohlik, ketokonazol, pasireotid yoki radiatsiya.

Hamshiralik parvarishi:

- Infeksiya xavfi yuqori → qo‘l yuvish, olomon joylardan saqlanish.

- Teri parvarishi: yumshoq sovun, namlovchi krem, bosim yaralarini oldini olish.

- Suyak sinishi xavfi → og‘ir yuk ko‘tarmaslik, kalsiy + D vitamini.

- Psixologik yordam: depressiya, kayfiyat o‘zgarishi tez-tez uchraydi.

Umumiy hamshiralik parvarish tamoyillari barcha endokrin kasalliklarda

1. Monitoring: vital ko'rsatkichlar, laboratoriya natijalari, vazn, suv balansi.
2. Ta'lim: kasallik mexanizmi, dori ta'siri va yon ta'sirlari, favqulodda holatlar.
3. Dieta va hayot tarzi: kasallikka mos ovqatlanish, jismoniy faollik, chekish va spirtni cheklash.
4. Psixologik yordam: surunkali kasallik bilan bog'liq stress, depressiya, oilaviy muammolarni muhokama qilish.
5. Patronaj: uyda kuzatuv, telefon orqali maslahat, reja bo'yicha tashriflar.
6. Hujjatlashtirish: har bir kuzatuv, ta'lim sessiyasi, bemor reaktsiyasi yozib boriladi.

Endokrin kasalliklarda hamshira nafaqat davolashni amalga oshiradi, balki bemorni "o'z kasalligining mutaxassisi" qiladi. To'g'ri o'qitilgan bemor asoratlarsiz yillar davomida normal hayot kechirishi mumkin. Agar siz ma'lum bir kasallik (masalan, faqat diabet yoki faqat hipotireoz) bo'yicha yanada chuqurroq parvarish rejasi kerak bo'lsa, aniq ayting – shu kasallik uchun to'liq hamshiralik parvarish rejasi (nursing care plan) yozib beraman.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, endokrin kasalliklarda hamshiralik parvarishi davolash jarayonining muhim bo'g'ini bo'lib, bemorning sog'lig'ini saqlash va asoratlarning oldini olishda katta ahamiyatga ega.

Endokrin kasalliklar bo'yicha hamshiralar uchun maxsus o'quv dasturlarini kengaytirish;

Bemorlarni o'z-o'zini nazorat qilishga o'rgatish tizimini kuchaytirish;

Profilaktik hamshiralik parvarishini amaliyotga keng joriy etish;

Zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanib, parvarish sifatini oshirish.

Mazkur takliflar amalga oshirilsa, endokrin kasalliklarni davolash samaradorligi va bemorlarning hayot sifati sezilarli darajada yaxshilanadi.

Adabiyotlar.

1. Harrison T.R. *Harrison's Principles of Internal Medicine*. 21st ed. New York: McGraw-Hill Education, 2022.
2. Williams R.H. *Williams Textbook of Endocrinology*. 14th ed. Philadelphia: Elsevier, 2020.
3. American Diabetes Association. Standards of Medical Care in Diabetes — 2024. *Diabetes Care*, 2024, Vol. 47(Suppl.1), pp. 1–350.
4. Smeltzer S.C., Bare B.G. *Brunner & Suddarth's Textbook of Medical-Surgical Nursing*. 15th ed. Philadelphia: Wolters Kluwer, 2021.
5. Lewis S.L., Bucher L., Heitkemper M. *Medical-Surgical Nursing: Assessment and Management of Clinical Problems*. 11th ed. Elsevier, 2023.
6. Дедов И.И., Шестакова М.В. Эндокринология. Национальное руководство. Москва: ГЭОТАР-Медиа, 2021.
7. Калинин А.П. Клиническая эндокринология. Москва: Медицина, 2020.
8. Верткин А.Л. Сестринское дело в эндокринологии. Москва: ГЭОТАР-Медиа, 2019.
9. WHO (World Health Organization). *Global Report on Diabetes*. Geneva: WHO Press, 2016.
10. Guyton A.C., Hall J.E. *Textbook of Medical Physiology*. 14th ed. Philadelphia: Elsevier, 2021.
11. Ignatavicius D.D., Workman M.L. *Medical-Surgical Nursing: Concepts for Interprofessional Collaborative Care*. 10th ed. Elsevier, 2022.
12. Moore M.C., Zgibor J.C. Nursing management of endocrine disorders. *Journal of Clinical Nursing*, 2021, Vol. 30(5–6), pp. 689–702.